

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

טענות בדבר אפליה עדתית בקבלת תלמידים למוסדות החינוך המוכר שאינו רשמי

מוגש לוועדת החינוך, התרבות והספורט
ולוועדה לענייני ביקורת המדינה

כתיבה: יובל וורגן

אישור: הודיה קין, ראש צוות

עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

י"ד באדר תש"ע

28 בפברואר 2010

הכנסת, מרכז המחקר והמידע

קריית בן-גוריון, ירושלים 91950

טל': 02 - 6408240/1

פקס: 02 - 6496103

www.knesset.gov.il/mmm

תמצית

מסמך זה נכתב לבקשת יושב-ראש ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, חה"כ זבולון אורלב, לקראת ישיבה משותפת לוועדה זו ולוועדה לענייני ביקורת המדינה, שנושאה: בקשה לחוות דעת של מבקר המדינה (על-פי סעיף 21 בחוק מבקר המדינה) – אפליה בקבלת תלמידים בחינוך המוכר שאינו רשמי.

המסמך מתמקד בסוגיות של אפליה בקבלת תלמידים ושל הפרדת תלמידים בבית-הספר מטעמים של מוצא עדתי במוסדות החינוך המוכר שאינו רשמי. יש להבהיר כי בחינוך המוכר שאינו רשמי נכללים בתי-ספר רבים שאינם שייכים לחינוך החרדי, ואולם מרבית התלונות על אפליה עדתית אשר התקבלו בשנים האחרונות בוועדת החינוך של הכנסת, במשרד החינוך ובמשרד מבקר המדינה (ואשר רבות מהן נחשפו גם בכלי התקשורת) והתלונות שהגיעו לדיון ולהכרעה בערכאות משפטיות הן על החינוך החרדי, ובהתאם לכך המסמך מתמקד במערכת החינוך במגזר זה.¹ זאת ועוד, בתוך החינוך החרדי, בכל המקרים שניתן להם פומבי מדובר בתלמידות (בנות) ולא בתלמידים (בנים). המידע שבידינו כיום אינו מאפשר לבחון לעומק אם מדובר בתופעה שקיימת במוסדות החינוך החרדי לבנים.

במסמך מוצגים הנושאים האלה:

- רקע: מסגרות הלימוד בחינוך החרדי; חקיקה בדבר איסור אפליה עדתית במערכת החינוך;
- תלונות על אפליה עדתית במוסדות החינוך החרדי;
- מדיניות משרד החינוך ותגובות הגורמים הנוגעים בדבר;
- דיונים קודמים שנערכו בנושא זה בכנסת;
- נקודות נוספות לדיון ולמעקב.

¹ יש להזכיר כי בשנים האחרונות התעוררה סערה ציבורית סביב אי-קבלת תלמידים עולים יוצאי אתיופיה לכמה מוסדות חינוך יסודיים בפתח-תקווה. במקרים אלו, שוועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת דנה בהם רבות וגינתה אותם באופן נחרץ, הואשמו בתי-הספר באפליה אשר תוארה לרוב כגזענית (ולעתים גם כאפליה עדתית) נגד יוצאי אתיופיה. אשר למעמדם של מוסדות החינוך האמורים, מדובר בתי-ספר המשרתים את הציבור הדתי-ציוני בעיר אך אינם בתי-ספר רשמיים בפקוח ממלכתי-דתי, אלא חלקם במעמד "פטור" וחלקם במעמד "מוכר שאינו רשמי" ובפקוח "אחר" (מונה המשמש בדרך כלל לאפיון בתי-ספר חרדיים, שאינם בפקוח ממלכתי או ממלכתי-דתי).

מלבד סוגיה זו, של תלמידים יוצאי אתיופיה, פורסמו בעשור האחרון בכלי התקשורת מקרים בודדים של טענות בדבר אפליה – או הפרדה – עדתית במוסדות חינוך ממלכתיים-דתיים. ראו למשל: אלון חכמון, "הורים: תלמידי כיתות א' חולקו לפי מוצא עדתי", *ynet*-חדשות, 2 בספטמבר 2000; יוסי יהושוע, "תחקיר: אפליה בבית-הספר הדתי היוקרתי בתל-אביב", *ידיעות אחרונות*, 9 במרץ 2003; ידידיה הכהן, "מלכיאר: אליטיזם בחינוך ציוני דתי", *ערוץ 7*, 18 ביולי 2006.

שניים מהמקרים האמורים עלו גם על סדר-יומה של ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת ה-16 ושל הכנסת ה-17. במקרה אחד דובר בפרסומים על אפליה עדתית בבית-הספר התיכון הממלכתי-דתי "צייטלין" (עירוני ב'ג') בתל-אביב. בדיון בוועדה הציג משרד החינוך את ממצאי הבדיקה שערך בנושא, ולפיהם הטענות בדבר הפרדה בין יוצאי עדות המזרח ליוצאי עדות אשכנז בבית-ספר זה אינן נכונות. בסיכום הדיון לא עלה בידי הוועדה לקבל החלטה מוסכמת בנושא זה. ראו: פרוטוקול מס' 16 של ישיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת ה-16, 5 במאי 2003.

הרחבה על מקרה אחר ראו: מרכז המחקר והמידע של הכנסת, המחלוקת סביב בית-הספר "נאות דוד" בפתח-תקווה, כתב יובל וורג, 17 ביולי 2006, באתר האינטרנט של הכנסת, <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/docs/m01520.doc>; פרוטוקול מס' 39 של ישיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת ה-17, 18 ביולי 2006.

במסמך עולים בין היתר הממצאים האלה :

- חוק זכויות התלמיד, התשס"א-2000, אוסר במפורש אפליה בין תלמידים מטעמים עדתיים, בין היתר בנושאים של רישום וקבלה למוסד חינוך ושל קיום כיתות נפרדות באותו מוסד חינוך.
- אף שלמוסדות חינוך במעמד מוכר שאינו רשמי יש חופש רב יותר בקבלת תלמידים מאשר למוסדות החינוך הרשמיים (שחלים עליהם אזורי רישום מוגדרים), סמכויות הפיקוח של משרד החינוך עליהם בכל הקשור לאיסור אפליה בקבלת תלמידים הן רחבות, ובצדן סנקציות כגון ביטול רשיון והפחתת ההשתתפות בתקצוב.
- כאמור, בשנים האחרונות הועלו טענות קשות בדבר אפליה עדתית במוסדות החינוך החרדי. חלק מהמקרים נדונו בערכאות משפטיות, ולפחות בשניים מהמקרים שנדונו בשנים האחרונות קבע בית-המשפט כי אומנם התקיימו סממנים של אפליה והורה להסירם באופן מיידי, ובתוך כך הורה לרשויות להגביר את הפיקוח והבקרה למניעת אפליה במקרים אחרים.
- בעקבות פסיקות של בתי-המשפט פרסם משרד החינוך בשנים 2006 ו-2007 הנחיות מפורטות לרישום ולקבלה של תלמידים ותלמידות למוסדות החינוך החרדי המוכר שאינו רשמי, היסודי (קבלה לכיתה א') והעל-יסודי. גם לאחר פרסום ההנחיות האמורות המשיכו להתקבל תלונות קשות על אפליה עדתית.
- לרשות משרד החינוך לא עומד כיום בסיס מידע ונתונים המאפשר לו לקיים בקרה יזומה ומקיפה של הנושא, ועל-פי רוב הוא פועל רק כאשר מובאות לפניו תלונות. לטענת המשרד, בשל משאבי הפיקוח המצומצמים ביותר העומדים לרשותו בכל הקשור לחינוך המוכר שאינו רשמי, אין באפשרותו לקיים בקרה מערכתית מקיפה על קבלת התלמידים בחינוך החרדי ועל יישום ההנחיות במלואן, אלא בקרה מדגמית ואקראית בלבד, וזו אומנם מתקיימת.
- במשרד החינוך אמורה לפעול ועדת ערר אשר על-פי הנחיות המשרד אפשר לפנות אליה כדי לערער על אי-קבלה לאחד ממוסדות החינוך החרדי המוכר שאינו רשמי. בשנתיים האחרונות נדונו בוועדה זו שישה מקרים שעניינם קבלה לחינוך היסודי (טרם נמסר ממשרד החינוך המספר המדויק של הערעורים שהתקבלו מששת הערעורים האמורים; בשלב זה נמסר רק כי חלק מהערעורים התקבלו, ובחלקם שובצו התלמידות בבתי-ספר חלופיים). אף שלטענת המשרד אפשר לפנות לוועדת הערר גם בטענות על קבלה לחינוך העל-יסודי, בשנתיים האחרונות לא התקיים בוועדה כל דיון בעניין זה.
- מרכז החינוך העצמאי, אשר רבים ממוסדות החינוך שכלפיהם התלונות מופנות משתייכים אליו (בחינוך היסודי) או פועלים בזיקה מסוימת אליו (בחינוך העל-יסודי), דוחה מכול וכול את הטענות בדבר אפליה עדתית במוסדותיו. לדברי נציגיו יש מקרים נקודתיים המחייבים בדיקה פנימית, אך הם אינם מעידים על הכלל. כמו כן, טענת מרכז החינוך העצמאי היא כי בחלק מהמקרים שגורמים חיצוניים לציבור החרדי רואים בהם אפליה עדתית מדובר למעשה בהפרדה על רקע דתי-רוחני, הנובעת בעיקר מרצונן של הקהילות החרדיות לשמור על אורח החיים הייחודי להן ולחנך את ילדיהן ברוחן.

1. רקע

זה שנים שבתלונות המתקבלות בוועדת החינוך של הכנסת, בנציבות תלונות הציבור במשרד מבקר המדינה ובארגונים שונים (כגון האגודה לזכויות האזרח בישראל ועמותת "נוער כהלכה") מועלות טענות בדבר אפליה עדתית בקבלת תלמידות למוסדות חינוך חרדיים. על-פי תלונות אלה, חלק מבתי-הספר ומהסמינרים החרדיים מקיימים מדיניות של "מכסות" המגבילה את מספר התלמידות ממוצא מזרחי (או "ספרדי") שיכולות להתקבל ללימודים בהם.²

רוב התלונות האמורות הן על סמינרים (בתי-ספר על-יסודיים) חרדיים המוגדרים בתי-ספר מוכרים שאינם רשמיים. בעבר נטען כי הרב יוסף שלום אלישיב, מנהיגה הרוחני של יהדות התורה, קבע כי התלמידות ממוצא מזרחי שיתקבלו לסמינרים החרדיים יהיו 30% מכלל התלמידות לכל הפחות, אך בפועל שיעור זה הפך למכסה המרבית של תלמידות ממוצא זה, גם כאשר מדובר בתלמידות מצטיינות.³ על-פי תחקיר שערכה בעבר האגודה לזכויות האזרח, מדי שנה נדחו מאות תלמידות ממוצא מזרחי על-ידי סמינרים חרדיים שבהם כבר "התמלאה" מכסה זו. גם לאחר פעולות שתדלנות נמרצות שהביאו לשיבוץ של חלק מהבנות נותרה דחייתן של עשרות מהן בעינה.⁴ בחלק מהמקרים האמורים מדובר בתלמידות ממוצא מזרחי אשר למדו בצוותא עם תלמידות ממוצא אשכנזי מגן-הילדים ועד סוף כיתה ח', אולם כאשר ביקשו להמשיך וללמוד כמוהן בסמינר "מבוקש", הדבר נמנע מהן.

כדי להניח תשתית מוצקה יותר לדיון בסוגיה יוצג להלן רקע על מסגרות הלימוד בחינוך החרדי (כולל החלוקה לתת-קבוצות בחברה החרדית) ועל מספר הלומדים בהן, וכן רקע תמציתי על החקיקה בדבר איסור אפליה מטעמים עדתיים במערכת החינוך.

1.1. מסגרות הלימוד של החינוך החרדי⁵

במערכת החינוך היסודי פועלים מוסדות חינוך משלושה סוגים (הכוונה כאן היא להבחנה על-פי מעמד משפטי): מוסדות החינוך הרשמי, המוחזקים וממומנים בידי המדינה או בידי הרשויות המקומיות וחל עליהם פיקוח מלא של משרד החינוך; מוסדות החינוך המוכר שאינו רשמי, המתנהלים בפיקוח חלקי של משרד החינוך ולפיכך גם ממומנים באופן חלקי – עד 75% מעלות תלמיד בחינוך הרשמי (פרט לבתי-הספר של מרכז החינוך העצמאי ומעיין החינוך התורני, וראו פירוט להלן), ומוסדות פטור,⁶ שהם עמותות של תלמודי תורה (ת"תים) המתנהלים בלא פיקוח שוטף של משרד החינוך, וגם הם ממומנים

² מרכז המחקר והמידע של הכנסת, נהלים לקבלת תלמידות למוסדות החינוך החרדי המוכר שאינו רשמי, כתב יובל וורגן, 22 באוקטובר 2006, באתר האינטרנט של הכנסת, <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/docs/m01660.doc>.

³ עת"מ 241/06, האגודה לזכויות האזרח בישראל נ' משרד החינוך ואחרים, פסק-הדין ניתן ב-26 באפריל 2006.

⁴ האגודה לזכויות האזרח בישראל, "למנוע אפליה נגד תלמידות ממוצא מזרחי במוסדות חינוך חרדיים", באתר האינטרנט, <http://www.acri.org.il/story.aspx?id=1283>, כניסה: 24 בפברואר 2010.

⁵ ורדה שיפר, מערכת החינוך החרדי בישראל: תקצוב, פיקוח ובקרה, ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, 1998; משרד מבקר המדינה, "תקצוב מוסדות החינוך של מרכז החינוך העצמאי", דוח שנתי 54ב', לשנת 2003 ולחשבונות שנת הכספים 2002, מאי 2004.

⁶ מוסדות פטור הם מוסדות שמערכת החינוך הכירה בהם כמוסדות הפטורים ממילוי התנאים הכלליים שלה ונקבעו להם תנאים מיוחדים, הפוטרים אותם ממילוי הוראות חוק לימוד חובה. יש לציין שחוק חינוך חובה מתייחס למתן פטור להורים לילד בגיל לימוד חובה, ולא למוסדות חינוך, אולם עם השנים התאגדו ילדים שניתן להוריהם פטור במוסדות חינוך מסוימים, ומכאן הכינוי "מוסדות פטור".

חלקית על-ידי המדינה, אך בשיעור נמוך מזה של המוסדות המוכרים שאינם רשמיים – 55% מעלות תלמיד בחינוך הרשמי.⁷

רוב מוסדות החינוך היסודיים המוכרים שאינם רשמיים משתייכים למרכז החינוך העצמאי או למרכז מעיין החינוך התורני, שתי רשתות החינוך החרדיות הגדולות (אולם יש גם בתי-ספר במעמד זה המשתייכים לקהילות דתיות אחרות – למשל בתי-ספר ערביים-נוצריים וכן מספר לא מבוטל של בתי-ספר שאינם דתיים, כגון בתי-הספר הדמוקרטיים).⁸

למרות האמור לעיל בדבר מימון מוסדות מוכרים שאינם רשמיים, סעיף 3א לחוק יסודות התקציב, התשמ"ה-1985, קובע כי תאגיד מרכז החינוך העצמאי ותאגיד מרכז מעיין החינוך התורני "יתקצבו בתקציב משרד החינוך והתרבות למטרות חינוך בלבד, לפי אמות מידה שוות לשני התאגידים ועל-פי קריטריונים ענייניים אחידים ושוויוניים כמו לכלל ילדי ישראל". סעיף זה קובע גם כי "ישמרו אופיו ומעמדו של החינוך החרדי בתאגידים האמורים".

גם הת"תים, שהם מוסדות פטור, קשורים לשתי רשתות החינוך האמורות ומקבלים באמצעותן את ההקצבות שמשדר משרד החינוך מקצה להם, אולם הם מאוגדים כעמותות נפרדות ואינם חלק מן הרשתות. רוב הת"תים הם מסגרות לימוד המיועדות לבנים מהמגזר החרדי. הבנות במגזר זה לומדות על-פי רוב בבתי-ספר יסודיים מוכרים שאינם רשמיים, עד כיתה ח'.

בחינוך החרדי העל-יסודי המצב מורכב יותר, שכן בתום הלימודים בחינוך היסודי במסגרות שתוארו לעיל, הבנים במגזר החרדי עוברים ללמוד בישיבות קטנות לגילאי 13–16, ואחר כך בישיבות גבוהות לבנים מגיל 17 ועד לנישואים. הבנות לומדות בבתי-ספר על-יסודיים לבנות, המכונים "סמינרים" (ולעתים ממשיכות בלימודים המכשירים אותן להוראה). ככלל, הישיבות הקטנות והסמינרים הם מוסדות חינוך מוכרים שאינם רשמיים.

יש לציין כי בעקבות קבלת חוק מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים, התשס"ח-2008, בכנסת ה-17, נוצר למעשה סוג חדש של מוסדות חינוך, אשר מי שלומד בהם (בכיתות טי-י"ב) פטור מלימוד חובה. למוסדות אלו תנאי רישוי נפרדים, הקבועים בחוק, ובהם עמידה בדרישות תברואתיות ובדרישות בטיחות. החוק מבטיח את תקצוב התלמידים במוסדות אלה בשיעור 60% מתקצוב התלמידים במוסדות חינוך רשמיים, בלי לחייב אותם להחיל כל תוכנית לימודים ממלכתית.

1.1.1 תת-זרמים בחברה החרדית ובחינוך החרדי

כאשר דנים בסוגיות של הפרדה בין קבוצות בחברה החרדית מן הראוי להדגיש כי הפרדה זו אינה נחלתה של מערכת החינוך בלבד, אלא שמערכת החינוך משקפת מצב חברתי רווח (ובו בזמן היא משמשת כלי מרכזי לשימור מצב זה). ככלל, מקובל כיום לתאר את החלוקה הפנימית העיקרית בחברה החרדית כחלוקה בין הזרם הליטאי, הזרם החסידי – אלה שני הזרמים ה"אשכנזיים" – והחרדיות המזרחית. מדובר בשלוש קבוצות גדולות למדי, הנבדלות זו מזו במרכיבים רבים.

יתירה מזאת, אומנם היהדות החרדית לא היתה מעולם מקשה אחת, אך בעבר, לנוכח המפגש המאיים עם הציונות ועם החילון, הודגש בה בכל זאת הצורך באחידות פנימית, לכל הפחות בקרב קבוצות

⁷ הגבי שוש איפרגן, סגנית מנהלת האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי במשרד החינוך, מכתב, 25 בנובמבר 2007.

⁸ גם מוסדות החינוך העל-יסודי הארבע-שנתי והחטיבה העליונה המשמשים את הציבור הכללי (בפיקוח ממלכתי וממלכתי-דתי), רובם ככולם אינם מוסדות רשמיים, משום שלא הוכרזו ככאלה ברשומות, אף שחלקם בבעלות הרשות המקומית או המדינה. לפיכך, מעמדם המשפטי מבחינת משרד החינוך הוא מוכר שאינו רשמי.

עיקריות אלה. ואולם תהליכים חברתיים שונים הפחיתו בהדרגה את הצורך בשמירה על לכידות ואיחוד מקסימליים מול חברת הרוב הלא-חרדית בישראל, ואפשרו לתת-הקבוצות המרכיבות את החברה החרדית לחפש דרכים לבטא את זהותן הייחודית ולמלא את צורכיהן השונים. כך, למשל, הובלטו בהדרגה ומחדש הזהויות הפרטיקולריות של החצרות החסידיקות השונות ושל התת-זרמים הליטאיים השונים.⁹ לתופעה זו ניתן ביטוי גם בהקמת מוסדות חינוך חדשים (או בפיצול מוסדות קיימים) אשר נועדו לתת מענה לדרישות הייחודיות של קהילות שונות, בין היתר לצורך שמירה על אורח החיים, על המסורות ועל המנהגים הייחודיים לכל קהילה.

בעניין זה, וישירות בנושא המסמך, ראוי להביא דברים שכתב ד"ר יעקב לופו, חוקר במכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, באחד ממחקריו האחרונים, על מוסדות החינוך החרדי לבנות:¹⁰

"רשמית אין חלוקה בסמינרים בין ספרדיות ואשכנזיות, אולם בפועל המוסדות מאוכלסים באופן די הומוגני. כבר מספר שנים שגם הסמינרים של 'בית-יעקב' נחלקים בין ליטאים וחסידים. לחסידויות הגדולות – גור, וישניץ, בעלז – סמינרים משלהן, ומאידך גיסא קיימים סמינרים המיועדים במובהק לבנות מהמחנה הליטאי. לבנות הספרדיות קשה להתקבל לסמינרים יוקרתיים, ולאחרונה אף קמו סמינרים לבנות ספרדיות בלבד.

קשיי הקבלה שמעמידים בפני הבנות הספרדיות ומצוקת ההוראה (הכוונה לצמצום באפשרויות התעסוקה בהוראה – י.ו.) הביאו להקמת רשתות לימוד נפרדות לבנות ספרדיות, הממוקדות במקצועות טכנולוגיים [...] הבנות מגיעות משכבות שונות, ובעיקר מחתך חברתי-כלכלי נמוך. רובן חוזרות בתשובה".

בטרם נעבור לתיאור החקיקה הרלוונטית ולהצגת פרטיהם של כמה מקרים שבהם הועלו טענות קשות על אפליה עדתית בחינוך החרדי, יודגש מאפיין מרכזי נוסף של החברה החרדית, הנובע בין היתר מהתבדלותה מהציבור הכללי – הנטייה להעדיף הכרעות המתקבלות בתוך הציבור החרדי, על-ידי רבנים הנתפסים כבעלי סמכות הלכתית, בלא התערבות גורמים חיצוניים – ממסדיים או אחרים. בהתאם לנטייה זו, תגובתם של ראשי החינוך העצמאי על האשמות בדבר אפליה עדתית במוסדות החינוך החרדי מבוססת בדרך כלל על הטענה שמדובר בעניין פנימי של הציבור החרדי, בבחינת "זר לא יבין זאת". כך, למשל, צוטט הרב אברהם לייזרזון, יו"ר מרכז החינוך העצמאי, בכלי התקשורת בתגובה על טענות בדבר אפליה עדתית: "ישנן בעיות כאובות ותלונות של הורים, אבל את הכול נפתור בתוך החוג הפנימי שלנו, בחוג המשפחתי. על זה צריך לדבר עם הרבנים, ולא עם משרד החינוך".¹¹ עמדה דומה הציגו הרב לייזרזון ואחרים גם בדיונים קודמים בוועדת החינוך של הכנסת.¹²

⁹ מתוך: יוחאי חקק (בהנחיית אביעזר רביצקי), גברים בשחור – מסע אל נבכי הפוליטיקה הישראלית: גברים חרדיים בתנועת הליכוד, פרק שני: "היחלשות האחדות ותהליכי דמוקרטיזציה בחברה החרדית", ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2006; קטע זה במחקר האמור מבוסס בעיקר על מנחם פרידמן, החברה החרדית: מקורות, מגמות ותהליכים, ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל, 1991.

¹⁰ יעקב לופו, ההתנגדות החרדית לשיבות תיכוננות חרדיות, פרק חמישי: "מערכת החינוך החרדי בישראל ולימודי חול", ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות, 2007.

¹¹ יאיר אטינגר, "משרד החינוך יתערב במיון התלמידים בחינוך החרדי", הארץ, 4 ביוני 2007.

¹² ראו למשל: פרוטוקול מס' 66 של ישיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת ה-17, 23 באוקטובר 2006.

1.2. נתונים

תלמידים בחינוך המוכר שאינו רשמי ובמוסדות הפטור, חינוך יסודי בלבד, תשס"ח-תש"ע¹³

תש"ע***	תשס"ט	תשס"ח	
חינוך מוכר שאינו רשמי			
75,407	74,219	72,202	מרכז החינוך העצמאי
28,198	24,693	21,772	מעייין החינוך התורני
103,605	98,912	93,974	סך הכול: חינוך במוסדות מוכרים בשתי הרשתות
(פירוט זה טרם נמסר)	32,569	31,678	חינוך מוכר עברי אחר ¹⁴
(פירוט זה טרם נמסר)	29,638	27,001	חינוך מוכר ערבי נוצרי
65,656	62,207	58,679	סך הכול: חינוך במוסדות מוכרים שלא בשתי הרשתות
169,499	161,119	152,653	סך הכול: חינוך יסודי במוסדות מוכרים
מוסדות פטור			
(פירוט זה טרם נמסר)	43,172	40,010	תלמודי תורה (הקשורים למרכז החינוך העצמאי)
(פירוט זה טרם נמסר)	2,015	2,019	תלמודי תורה (הקשורים למעייין החינוך התורני)
44,891	45,187	42,029	סך הכול: חינוך יסודי במוסדות פטור

***מקור הנתונים לשנת תש"ע אינו זהה למקור הנתונים לשנים תשס"ח-תשס"ט (ראו הערת שוליים 13), ועל כן אין להסיק מנתונים אלה על מגמות במספרי התלמידים לעומת שנות הלימודים הקודמות. הנתונים לשנת תש"ע הם הנתונים העדכניים לחודש פברואר 2010 מבסיס הנתונים של מינהל תקשוב ומערכות מידע במשרד החינוך.

החינוך העל-יסודי – עקב חלוקת החינוך העל-יסודי החרדי לבנים לישיבות קטנות ולישיבות גבוהות, ועקב סיווג כלל מוסדות החינוך העל-יסודי במעמד מוכר שאינו רשמי, נראה כי הנתונים על מספר התלמידים בחינוך החרדי העל-יסודי אינם מלאים. על-פי הנתונים העדכניים ביותר שבידי משרד החינוך, מספר התלמידים בחטיבות העליונות במעמד מוכר שאינו רשמי ובפיקוח "אחר" (חרדי) בשנת הלימודים הנוכחית הוא 59,312.

¹³ מקור הנתונים לשנים תשס"ח-תשס"ט: הצעת תקציב משרד החינוך לשנות הכספים 2009-2010, יוני 2009; מקור הנתונים לשנת תש"ע: מר יגאל דוכן, מינהל תקשוב ומערכות מידע במשרד החינוך, התפלגות תלמידים בחינוך הרגיל, לפי מעמד משפטי, גורם מדוח, סוג חינוך מוסד, שלב חינוך, כיתה וזרם, בשנת הלימודים תש"ע, קובץ נתונים, התקבל בדואר אלקטרוני, 25 בפברואר 2010.

¹⁴ בסעיף זה עשויים להימנות מוסדות חינוך חרדיים שאינם משתייכים לאחת משתי רשתות החינוך האמורות.

הכנסת

מרכז המחקר והמידע

1.3. חקיקה בדבר איסור אפליה עדתית במערכת החינוך

איסור מפורש על אפליה מטעמים עדתיים במערכת החינוך עוגן בתיקון משנת 1991 לחוק לימוד חובה, התש"ט-1949, אשר במסגרתו הוסף לחוק זה סעיף 33, שכותרתו היתה "איסור אפליה" (במסגרת תיקון זה הוסף סעיף באותו נושא גם לחוק הפיקוח על בתי-ספר, התשכ"ט-1969. ראו פירוט להלן).

בשנת 2000, עם קבלת חוק זכויות התלמיד, התשס"א-2000, בוטל הסעיף האמור בחוק לימוד חובה, ותחת זאת נקבע בסעיף 5 לחוק זכויות התלמיד, שעניינו "איסור אפליה", כדלקמן:¹⁵

5. (א) רשות חינוך מקומית, מוסד חינוך או אדם הפועל מטעמם לא יפלו תלמיד מטעמים עדתיים, מטעמים של רקע חברתי-כלכלי או מטעמים של השקפה פוליטית, בין של הילד ובין של הוריו, בכל אחד מאלה:

- (1) רישום תלמיד, קבלתו או הרחקתו ממוסד חינוך;
 - (2) קביעת תוכניות לימודים ומסלולי קידום נפרדים באותו מוסד חינוך;
 - (3) קיום כיתות נפרדות באותו מוסד חינוך;
 - (4) זכויות וחובות תלמידים, לרבות כללי המשמעת והפעלתם.
- (ב) העובר על הוראות סעיף זה, דינו – מאסר שנה או קנס, כאמור בסעיף 61(א)(3) לחוק העונשין, תשל"ז-1977.

כאמור, התייחסות מפורשת לאפליה מטעמים עדתיים במוסדות חינוך יש גם בחוק הפיקוח על בתי-ספר, אשר סעיף 32(א) בו קובע כדלקמן:¹⁶

(א) נוכח המנהל הכללי כי בבית-הספר הופר איסור האפליה כאמור בסעיף 5 לחוק זכויות התלמיד, תשס"א-2000, רשאי הוא לצוות בכתב על סגירתו, לאחר שדרש מבעל הרשיון בכתב לתקן את הדבר בתוך מועד סביר, ולאחר שהזהירו כי אי-מילוי דרישה זו יגרור הוצאת צו לסגירת בית-הספר.

יש לציין כי ככלל, למוסדות חינוך במעמד מוכר שאינו רשמי יש חופש רב יותר בקבלת תלמידים מאשר למוסדות חינוך רשמיים (ככל שאין בכך אפליה אסורה, כפי שפורט לעיל), כיוון שהם אינם כפופים למגבלות של אזורי רישום כמו החינוך הרשמי, וחופש רב יותר בהעסקת מורים ובקביעת תוכניות לימודים. עם זאת, חיקוקים שונים – ובראשם חוק פיקוח על בתי-ספר, התשכ"ט-1969, וכן פסיקות של בתי-המשפט, קבעו כי "סמכויות הפיקוח של משרד החינוך על פעולותיהם של מוסדות חינוך מוכרים שאינם רשמיים הן רחבות, ובצדן גם סנקציה בדמותו של ביטול הרשיון להפעלת המוסד והפחתה – עד כדי הפסקת ההשתתפות – בתקצובו, אם יסרב לעמוד בהנחיות משרד החינוך".¹⁷

¹⁵ יש לציין כי סעיף 1 בחוק זכויות התלמיד קובע כי "חוק זה מטרתו לקבוע עקרונות לזכויות התלמיד ברוח כבוד האדם ועקרונות אמנת האומות המאוחדות בדבר זכויות הילד, תוך שמירה על כבוד התלמיד, עובד ההוראה וצוות המוסד החינוכי ועל ייחודם של מוסדות החינוך לסוגיהם השונים כמוגדר בחוק לימוד חובה, תש"ט-1949, בחוק חינוך ממלכתי, תשי"ג-1953, בחוק חינוך מיוחד, תשמ"ח-1988, ובכל דין אחר, ולעודד יצירת אקלים של כבוד הדדי בקהילת מוסד החינוך" (ההדגשות אינן במקור).

¹⁶ סעיף דומה יש גם בחוק מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים, התשס"ח-2008 (סעיף 35(ב) בחוק).

¹⁷ בג"ץ 1067/08, עמותת "נוער כהלכה" נגד משרד החינוך ואחרים, פסק-דין שניתן ב-6 באוגוסט 2009.

אשר לחקיקה שהוזכרה לעיל ולרקע התמציתי בדבר הזרמים והתת-זרמים בחברה החרדית מתאים להזכיר כי בפסק-הדין שנתן בית-המשפט העליון לפני כחצי שנה (בסוגיה של קבלת תלמידות לבית-הספר "בית-יעקב" בעמנואל – אשר תוצג בהמשך המסמך) ציטטו השופטים בין היתר את דבריו של יושב-ראש ועדת החינוך, התרבות והספורט בכנסת ה-15, חה"כ זבולון אורלב, בעת הכנת הצעת חוק זכויות התלמיד:¹⁸

"אנחנו לא באים לבטל את הזרמים ואת הייחודיות. אנחנו רוצים רק שבתוך כל מסגרת לא תהיה אפליה. חה"כ סילבן שלום (יוזם החוק – י.ו.) לא התכוון בחוק הזה לבטל את המעמד שיש לכל זרם שהוא בחינוך. אני רוצה שבתוך כל זרם לא תהיה אפליה."¹⁹

2. תלונות על אפליה עדתית במוסדות החינוך החרדי

להלן יוצגו שני מקרים בולטים שבהם נדונו בשנים האחרונות בערכאות משפטיות טענות על אפליה עדתית במוסדות החינוך החרדי המוכר שאינו רשמי. ראשית תוצג עתירה מינהלית שהוגשה לבית-המשפט המחוזי בירושלים בשנת 2006.

יש להדגיש כי לתלונות שנדונו בעתירה שתואר להלן קדמו תלונות דומות אחרות,²⁰ וגם לאחר שניתן פסק-הדין בעתירה זו התקבלו בוועדת החינוך של הכנסת (ופורסמו בכלי התקשורת) תלונות נוספות על אפליה עדתית במוסדות החינוך החרדי ביישובים שונים בארץ. כמה תלונות נוספות יוצגו בקצרה בפרק 2.2 של מסמך זה, אולם אין בכך תמונה מלאה של היקף התלונות.

בצד האמור יש להדגיש גם כי באחד הדיונים הקודמים שנערכו בוועדת החינוך של הכנסת בנושא זה ציינה הגב' לבנה אברמוביץ, המנהלת לשעבר של האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי במשרד החינוך, כי בחלק מהמקרים שבהם התקבלו באגף תלונות על אי-קבלת תלמידות בשל אפליה על רקע עדתי התברר כי מדובר בהחלטה עניינית של בית-הספר שאינה קשורה למוצאה של התלמידה.²¹ מכאן שבסקירה חלקית של התלונות אין כדי להעיד על תופעה ודאית של אפליה או כדי לשלול את קיומה של תופעה זו. לפיכך אנו מרחיבים כאן בעיקר על מקרים בולטים שכבר הגיעו להכרעה משפטית (ומכל מקום נראה כי דברי הגב' אברמוביץ' מבהירים כבר בנקודה זו את הצורך בבקרה שיטתית ומקיפה של משרד החינוך על קבלת התלמידות למוסדות החינוך, כפי שיפורט בפרק 5).

2.1. מקרים בולטים שנדונו בשנים האחרונות בערכאות משפטיות

סמינרים חרדיים של "בית-יעקב" בירושלים

סוגיית האפליה העדתית בקבלת תלמידות לשלושה סמינרים חרדיים של "בית-יעקב" בירושלים עמדה במרכזה של עתירה מינהלית שהגישה האגודה לזכויות האזרח נגד משרד החינוך, עיריית

¹⁸ בג"ץ 1067/08, עמותת "נוער כהלכה" נגד משרד החינוך ואחרים, פסק-דין שניתן ב-6 באוגוסט 2009.

¹⁹ פרוטוקול מס' 2 של ישיבת ועדת המשנה של ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת ה-15, 23 במאי 2000.

²⁰ כך, למשל, בפתיחת שנת הלימודים תשס"ה (2004/05) הורתה שרת החינוך דאז, חה"כ לימור לבנת, להשעות את תקציבו של סמינר חרדי מרשת "בית-יעקב" בירושלים בעקבות תלונות חוזרות ונשנות על אפליה בקבלת תלמידות ממוצא מזרחי. ראו: אבישי בן-חיים, "לבנת נלחמת באפליה העדתית במוסדות החרדיים", *המעריב*, 14 באוקטובר 2004.

²¹ פרוטוקול מס' 66 של ישיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת ה-17, 23 באוקטובר 2006.

ירושלים והסמינרים עצמם, בפברואר 2006. העתירה נדונה בבית-המשפט המחוזי בירושלים בשבתו כבית-משפט לעניינים מינהליים.

על-פי טיעוני העותרת, תחקירים שערכה ומסמכים שונים שהיו בידיה העידו על כך שאפליה עדתית וקביעת מכסות לקבלת תלמידות ממוצא מזרחי מושרשת בחלק מן המוסדות החרדיים ונהוגה זה שנים רבות באין מפריע. בעתירה נטען עוד כי משרד החינוך ועיריית ירושלים אינם עושים שימוש בכלים העומדים לרשותם לפיקוח על התנהלות המוסדות המוכרים שאינם רשמיים, ובייחוד על סדרי הרישום הנהוגים בהם.

טענות האגודה לזכויות האזרח התבססו בין השאר על הדוח השנתי של מבקרת עיריית ירושלים לשנת 2003/04 – הפרק שעניינו "חשש לאפליה עדתית במוסדות חינוך חרדיים".²² על-פי דוח המבקרת, מבדיקת התלונות על אפליה עדתית במוסדות החינוך של רשת "בית-יעקב" עלה כי מרביתן היו מוצדקות. המבקרת קבעה כי העובדה שלא קיבלה מהמוסדות נימוקים ענייניים להחלטתם שלא לקלוט את התלמידות והעובדה שלא נמסרו לה התבחינים לשיבוץ תלמידות למרות בקשות חוזרות ונשנות מחזקות את החשש הכבד לקיומם לכאורה של שיקולים זרים על רקע של אפליה עדתית ולקיומה של מכסה עדתית לתלמידות ממוצא מזרחי בשיעור 30%. בתשובתם על העתירה טענו משרד החינוך ועיריית ירושלים בין השאר כי בבדיקות אובייקטיביות שערכו שתי ועדות ציבוריות שהקים משרד החינוך לא הוכחה אפליה עדתית בקבלת תלמידות לבתי-הספר החרדיים. לטענתם, גם מבקרת עיריית ירושלים לא מצאה הוכחה חד-משמעית לקיום אפליה עדתית במגזר החרדי.

בפסק-הדין בעתירה זו, שניתן ב-26 באפריל 2006,²³ קבע בית-המשפט כי דין העתירה להתקבל, וכי על משרד החינוך ועל עיריית ירושלים לבצע מיידית את מכלול פעולות הפיקוח המתחייבות כמפורט בפסק-הדין. בית-המשפט התייחס לעובדת היותם של מוסדות החינוך החרדיים במעמד מוכר שאינו רשמי, המקנה להם "אוטונומיה חינוכית רחבה שהנה פועל יוצא של משטר חברתי המאפשר שמירה על מסגרת ייחודית של מוסדות חינוך", אך קבע כי זכות זו אינה מייתרת את הצורך בפיקוח רשויות החינוך הציבורי במטרה לשמור על קיומם של ערכי היסוד של השוויון ולמנוע אפליה על רקע עדתי.

אשר למהות הפיקוח קבע בית-המשפט כי על משרד החינוך ועל עיריית ירושלים מוטלת החובה לפתח תוכנית פיקוח שתהיה אקטיבית, יעילה ושקופה ותפעל בזמן אמת לטיפול בכל חשש פעילות בלתי-חוקית בכלל ואפליה על רקע עדתי בפרט. נקבע כי בתוכנית זו עליהן לכלול בין השאר:

- יצירת קריטריונים מקצועיים ושוויוניים לרישום ולקבלה של תלמידות למוסדות החינוך החרדי;
- קביעת נהלים מתאימים שעל-פיהם ייעשה הרישום למוסדות החינוך, או אישורם של נהלים קיימים;
- בקרה ומעקב אחר התנהלות הרישום כדי לוודא שההנחיות ודרישות הפיקוח מיושמות.

בעקבות פסק-הדין, ולאחר שהאגודה לזכויות האזרח הגישה נגד משרד החינוך בקשה לפי סעיף 6 לפקודת ביזיון בית-משפט בגין אי-ציות לפסק-הדין, הודיע משרד החינוך לבית-המשפט על שורת צעדים אשר לטענתו נקט ליישום פסק-הדין, דהיינו ליישום הפיקוח על רישום תלמידות וקבלתן

²² עיריית ירושלים, דוח ביקורת שנתי של מבקרת עיריית ירושלים 2003/04, כרך ב', "האגף לחינוך חרדי – חשש לאפליה עדתית במוסדות חינוך חרדיים".

²³ ע"מ 241/06, האגודה לזכויות האזרח בישראל נגד משרד החינוך ואחרים, פסק-הדין ניתן ב-26 באפריל 2006.

ללימודים בסמינרים. במקביל התחייב משרד החינוך (במסגרת דיון בעתירה מינהלית אחרת שעניינה קבלת תלמידות ללימודים) לפרסם הנחיות מפורטות בדבר רישום וקבלה גם לבתי-ספר יסודיים בחינוך המוכר שאינו רשמי. עיקרי הצעדים וההנחיות שפרסם משרד החינוך יפורטו להלן בפרק 3.

בית-הספר היסודי " בית-יעקב" בעמנואל

אחד המקרים הבולטים שנדונו לאחרונה בהקשר של אפליה עדתית הוא זה של **בית-הספר היסודי לבנות " בית-יעקב" בעמנואל**, אשר זה כשלוש שנים מתקיימת בו מחלוקת קשה בסוגיית הפרדתן של בנות ממוצא מזרחי. יש להדגיש כי מקרה זה עודנו תלוי ועומד כיום בבית-המשפט העליון (במסגרת בקשה לפי פקודת ביזיון בית-המשפט) ולפיכך לא יוצגו כאן כל פרטיו אלא נקודות ציון נבחרות בלבד.

על-פי פסק-הדין שניתן לאחרונה בעתירה בעניינו של בית-ספר זה (שעל בסיסו הוגשה הבקשה לפי פקודת ביזיון בית-משפט), בשלהי שנת הלימודים תשס"ז הוחלט לבצע בו כמה שינויים במבנה ובסדרי הלימוד, ולמעשה הוקם בית-ספר נוסף לצד בית-הספר הקיים. במסגרת שינויים אלו נחצה מבנה בית-הספר לשניים באמצעות מחיצות ונקבעו בו כניסות נפרדות. חצר המשחקים פוצלה גם היא לשניים, באמצעות יריעת בד וגדר הפרדה, וכך גם חדר המורות. בקומה השלישית של מבנה בית-הספר הוקם אגף חדש לשימוש תלמידות בית-הספר החדש בלבד. גם התלבושת האחידה, שהונהגה בבית-הספר מיום היווסדו, שונתה כך שתלמידות בית-הספר החדש יובחנו מחברותיהן.

בפסק-הדין האמור נכתב כי "בעוד שתכליתם של השינויים האמורים שנויה במחלוקת בין הצדדים, על תוצאתם אין חולק – הפרדה בין רוב התלמידות שמוצא משפחתן אשכנזי לחברותיהן שמוצא משפחתן ספרדי. אשר לגורמים שהביאו לשינוי האמור, חלק מאנשי היישוב גרס כי ההפרדה האמורה בוצעה על רקע מתיחות נמשכת בין האוכלוסייה האשכנזית לבין האוכלוסייה הספרדית ביישוב, ויש שחשו כי במעשי יצר בית-הספר חיץ עדתי, במטרה להפלות ולקפח את התלמידות הספרדיות והוריהן".

בעקבות פנייתם של הורי התלמידות ממוצא ספרדי אל משרד החינוך, ולאחר שבית-הספר לא עמד בלוח הזמנים שהציבה לו מנכ"לית משרד החינוך דאז, שלומית עמיחי, לפתרון הבעיה, מינתה המנכ"לית יועץ חיצוני – עו"ד מרדכי בס, שבעבר היה היועץ המשפטי של משרד מבקר המדינה – לבדוק את העניין.

בדוח סיכום הבדיקה שערך עו"ד בס (בשנת הלימודים תשס"ח) צוין בין היתר כי היוזמה להפריד בין התלמידות היתה של הורים המשתייכים לפלג מתבדל (מהזרם החסידי) ביישוב. כן צוין בדוח כי חסידים רבים "אינם מעוניינים לחשוף את בנותיהם לאורח החיים המודרני, אשר כולל, לדידם, שפה בלתי ראויה והתנהגות שאינה הולמת את הלכות הצניעות המחמירות שעל-פיהן הם נוהגים". **אשר לשאלת המניע להפרדה בין התלמידות – מסקנתו של עו"ד בס היתה כי על אף החלוקה המספרית הבלתי-שוויונית בין שני האגפים שנוצרו (בבית-הספר החדש היו כ-73% מהתלמידות ממוצא אשכנזי ולעומת זאת בבית-הספר הוותיק נותרו רק כ-23% מהתלמידות ממוצא אשכנזי), הרי הפיצול "נעשה שלא מתוך כוונה להפלות בין התלמידות על רקע עדתי וגם בפועל אין בו משום אפליה כזאת".** עו"ד בס ציין כי מסקנתו זו מבוססת הן על מסמכים שבהם עיין והן על התרשמותו מפגישות עם הורי התלמידות ומעמדת מרכז החינוך העצמאי, שלפיה אין כל הגבלה על מעבר תלמידות (אשר מוכנות לקבל על עצמן את התנאים לכך) מאגף לאגף.

בפסק-הדין האמור נסקרת בפירוט השתלשלות העניינים מכאן ואילך, ובתוך כך ההתדיינות בין משרד החינוך, אשר לא הסתפק בחוות דעתו של עו"ד בס, לבין מרכז החינוך העצמאי. במרכזזה של התדיינות זו עמדה טענתו החדשה של מרכז החינוך העצמאי כי מדובר למעשה ב"מגמות" נפרדות – מגמה חסידית ומגמה כללית – ולא בשני בתי-ספר נפרדים.

מכל מקום, עקב בדיקות חוזרות שערך משרד החינוך, אשר העלו כי מציאות הפרדה נמשכת, ועקב עמידת העותרים על טענתם בדבר המשך האפליה בבית-הספר, המשיך בית-המשפט לדון בעתירה. באוגוסט 2009 ניתן פסק-הדין, ובו נקבע כי בית-הספר "בית-יעקב" ומרכז החינוך העצמאי פגעו בזכותן של התלמידות הספרדיות לשוויון, ובכך חרגו מן האיזון החוקתי שבין הזכויות הנוגעות בדבר. עוד קבע בית-המשפט כי משרד החינוך חרג מסמכותו שעה שנמנע מלהפעיל את האמצעים העומדים לרשותו לצורך מניעת האפליה. לפיכך הורה בית-המשפט למרכז החינוך העצמאי להסיר כל סממן, פורמלי ומהותי, של האפליה אשר רווחה בבית-הספר. כמו כן הורה בית-המשפט למשרד החינוך כי ככל שימצא שמרכז החינוך העצמאי אינו מקיים את ההוראה האמורה, ינקוט את כל האמצעים החוקיים לתיקון המצב, לרבות שלילת רשיונו של בית-הספר ועצירת תקצובו.

גם לאחר מתן פסק-הדין נמשכו התלונות בדבר הפרדה עדתית בבית-הספר, ובעטיין הוגשה נגד משרד החינוך, המועצה המקומית עמנואל ומרכז החינוך העצמאי בקשה לפי פקודת ביזיון בית-משפט. בהודעתו האחרונה של משרד החינוך לבית-המשפט, במסגרת תגובת המדינה על הבקשה האמורה, הודיע משרד החינוך כי בהתאם להנחייתו הורה מרכז החינוך העצמאי לבית-הספר לאחד את המגמות הנפרדות לאלתר. על-פי הודעת המשרד, משניתנה ההוראה לאחד את הכיתות, חדלו תלמידות המגמה החסידית להופיע ללימודים. היעדרותן נמשכת מ-10 בדצמבר 2009 עד היום. משרד החינוך הדגיש בפני בית-המשפט כי נקט – בשיתוף הרשות המקומית – שורת צעדים לטיפול בהיעדרות התלמידות, המנוגדת להוראות חוק לימוד חובה.²⁴

2.2. תלונות נוספות²⁵

בני-ברק

לפני כחודש, בינואר 2010, חשף לראשונה כתב "קול ישראל" איתם לחובר כי בנות רבות ממוצא ספרדי בעיר בני-ברק לא שובצו ללימודים בבתי-ספר על-יסודיים לאחר שנדחו על-ידי המוסד שבו ביקשו ללמוד.

בתשובת שר החינוך על הצעה דחופה לסדר-היום שהגישה חברת הכנסת ציפי חוטובלי ב-13 בינואר 2010 בנושא: אפליית תלמידים בבתי-ספר הודיע השר כי על-פי בדיקת משרד החינוך, תחילה לא שובצו ללימודים 24 בנות, אולם בעקבות התערבות המשרד שובצו בתוך כשבוע ארבע בנות במוסדות אחרים שהיו מקובלים הן על הרשות המקומית והן על הוריהן.

בשלב זה טרם נמסרה לנו תשובה רשמית ממשרד החינוך כי כל הבנות האמורות שובצו ללימודים. בתגובת מנכ"ל משרד החינוך על פנייתנו במהלך הכנת מסמך זה, שבמסגרתה התבקש המנכ"ל לציין כל מקרה שבו לא מתקיימים כיום לימודים סדירים בהקשר של אפליה עדתית, לא היתה כל התייחסות לנושא זה. עם זאת, בריאיון עם אביה של אחת התלמידות סמוך למועד סגירת מסמך זה ציין האב כי למיטב ידיעתו יש גם כיום בבני-ברק 20 בנות שאינן משובצות ללימודים.

²⁴ בג"ץ 1067/08, עמותת "נוער כהלכה" נגד משרד החינוך ואחרים, הודעה משלימה מטעם משרד החינוך, 3 בפברואר 2010.
²⁵ אם לא מצוין אחרת, פרק זה מתבסס על מסמכים אלה: ראיונות עם מר יואב ללום, יו"ר עמותת "נוער כהלכה"; ראיונות מוקלטים עם הורי התלמידים, שהתקבלו מכתב החינוך של "קול ישראל", מר איתם לחובר, מתוך סדרת תחקירים ששודרה ברשת ב', ועל ראיונות עם הורי התלמידים במשכן הכנסת (בנוכחות כתב מסמך זה) ב-25 בפברואר 2010.

בית-שמש

מתלונות שהגיעו לעמותת "נוער כהלכה" עולה כי בתחילת שנת הלימודים הנוכחית (תש"ע) נדחו חמש תלמידות חרדיות ממוצא ספרדי על-ידי בית-ספר יסודי של החינוך העצמאי. על-פי המתלוננים, בעקבות מהלכים שונים שנקטו, התקבלה בחודש אוקטובר אחת התלמידות ללימודים, ושלוש תלמידות נוספות התקבלו בחודש נובמבר. התלמידה החמישית היתה אמורה גם היא להתחיל בלימודים, אולם ועד ההורים בבית-הספר השבית את הלימודים במחאה (בניגוד למקרה בעמנואל ההשבתה בבית-שמש אינה נמשכת עד היום), ולפיכך תלמידה זו אינה לומדת עד היום. בתשובה על פנייתנו נמסר כי משרד החינוך מודע למקרה זה ומטפל בו.

ביתר-עילית

בביתר-עילית יש כיום שלוש תלמידות ממוצא ספרדי, בנות אותה משפחה (שתיים בגיל הגן ואחת המיועדת ללימודים בכיתה א'), אשר לא התקבלו ללימודים במוסדות חינוך "אשכנזיים" באופיים, ולפיכך הן אינן מגיעות ללימודים סדירים מתחילת שנת הלימודים הנוכחית ועד היום. על-פי המתלוננים, בתחילה נערכו בעניינם דיונים במעין "בית-דין" מקומי לענייני חינוך, אך דיונים אלה נפסקו. בתשובה על פנייתנו נמסר ממשרד החינוך כי הוא מודע גם למקרה זה ומטפל גם בו.

ירושלים

כאמור, הסוגיה של קבלת תלמידות לסמינרים בירושלים עמדה עד לפני כשנתיים במוקד תלונות רבות, אשר הגיעו לדיון בערכאות משפטיות. לדברי מר יואב לז, יו"ר עמותת "נוער כהלכה", בשנה האחרונה חל שינוי ניכר לטובה בכל הקשור לקבלת תלמידות למוסדות החינוך החרדי בעיר, בעיקר בשל התערבות יזומה של העירייה בנושא זה.

3. מדיניות משרד החינוך

ככלל, מדיניות משרד החינוך נסמכת על החוקים והתקנות הרלוונטיים לנושא קבלת תלמידים בחינוך המוכר שאינו רשמי. עם זאת, בעקבות תלונות חוזרות ובעקבות פסיקות בתי-המשפט בעתירות שהוגשו גם נגד משרד החינוך עצמו, העביר המשרד (בשנים 2006-2007) אל מרכז החינוך העצמאי ואל מנהלי בתי-הספר הנחיות מפורטות בכל הקשור לקבלת תלמידים הן בחינוך היסודי והן בחינוך העל-יסודי. להלן פירוט הנחיות אלה וצעדי הפיקוח שנלוו אליהן.

3.1 פעולות שנקט משרד החינוך לפיקוח על קבלת תלמידות בחינוך החרדי

• הנחיות בדבר נוהלי רישום וקבלה לבתי-ספר על-יסודיים

בעקבות פסק-הדין בעתירה האמורה, שנסבה על סמינרים חרדיים בירושלים, העביר האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי במשרד החינוך ב-7 במאי 2006 מכתב דחוף אל מנהלי מוסדות החינוך, ובו הבהיר את הנחיותיו בדבר נוהלי רישום וקבלה לבתי-ספר על-יסודיים, ובהן ההנחיות האלה:²⁶

²⁶ הגבי רות אלמליח, מפקחת כוללת על-יסודי במשרד החינוך – האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי, מכתב בנושא נוהלי רישום וקבלה לבתי-ספר על-יסודיים, נשלח למנהלי בתי-ספר, 7 במאי 2006.

- יש לקבוע קריטריונים מקצועיים, שוויוניים וברורים לכל מוסד, אשר על-פיהם יפעל ברישום ובקבלת תלמידות. הקריטריונים יפורסמו ויהיו ידועים מראש לכל המעוניין;
- יש לערוך בחינה בכתב לכל נרשמת בנושאים כלליים – יהדות, אנגלית, מתמטיקה ועברית. את בחינת הכניסה יש לשמור בבית-הספר שלוש שנים מיום הבחינה;
- יש לערוך ריאיון אישי לכל הנבחנות, או לאלה שעמדו בסף הבחינה שנקבע על-ידי המועצה הפדגוגית. הריאיון יהיה מתועד בפורמט קבוע ואחיד עבור כל המרואיינות. תיעוד הריאיון והתרשמות המראיינת יישמרו לצד טופס הבחינה;
- יש לקבוע מראש משקל משמעותי לכל שלב בהליך הקבלה: בחינה בכתב וריאיון;
- יש לשלוח תשובה בכתב לכל הנבחנות בתוך פרק זמן סביר;
- יש לתת לכל נרשמת אפשרות לערער על החלטת בית-הספר וליידע את הנרשמות בדבר אפשרות זו. בית-הספר יציג את הנימוקים להחלטתו **אם יידרש לכך**.
- כל בית-ספר יכין "ערכת קבלה" ובה:

- רשימת התלמידות שנרשמו לבית-הספר;
- טופס רישום לבית-הספר;
- מבחני כניסה;
- טופס תיעוד הריאיון;
- דוגמאות למכתב תשובה קבלה/דחייה;
- רשימת התלמידות המתקבלות/נדחות;
- תיעוד ערעורים אם התקבלו.

- בהמשך למכתב האמור, וזמן קצר לאחר העברתו למנהלים, ערכה המפקחת מטעם משרד החינוך יום עיון למנהלי בתי-ספר שנדונו בו בין השאר ההנחיות האמורות. כמו כן העביר משרד החינוך אל מנהלי המוסדות המוכרים תזכורת נוספת, ובה הודגש כי יש למלא אחר נוהלי הרישום, לרבות מתן תשובה בכתב ולרבות הקמת ועדה בית-ספרית אשר תבדוק כל ערעור ותיתן תשובה מנומקת בכל החלטה.²⁷

- לאחר שהוגשה נגד משרד החינוך בקשה לפי פקודת ביזיון בית-משפט בגין אי-ציות לפסק-הדין האמור, הודיע המשרד לבית-המשפט כי בדק ומצא שמוסדות החינוך המוכרים אכן קבעו קריטריונים מקצועיים ושוויוניים כנדרש, אשר היו פתוחים לכל המעוניין טרם הליך הרישום לשנת הלימודים תשס"ז.

במענה על פניית מרכז המחקר והמידע של הכנסת בנושא זה באוקטובר 2006 מסרה הגב' רות אלמליח, מפקחת כוללת על החינוך העל-יסודי באגף לחינוך מוכר שאינו רשמי, כי **משרד החינוך ערך בדיקה מדגמית בכ-30 בתי-ספר על-יסודיים מוכרים שאינם רשמיים ומצא כי בכולם**

²⁷ הני"ל, מכתב בנושא רישום תלמידות לשנת הלימודים תשס"ז, נשלח למנהלי בתי-ספר, 13 ביוני 2006.

יושמו ההנחיות האמורות, לרבות עריכת בחינות בכתב, תיעוד ראיונות בטופס אחיד, משלוח הודעות בכתב על קבלה או על דחייה וכדומה. בחלק מהמוסדות המוכרים היה נהוג נוהל רישום ראוי עוד לפני פסק-הדין האחרון, וההנחיות חודדו, ואילו במוסדות אחרים (כגון בירושלים) נעשה שינוי מהותי בנוהלי הרישום והקבלה על-פי הנחיות המשרד. יתר על כן, המפקחת מצאה כי בחינות הקבלה שבדקה נערכו ונבדקו על-ידי בתי-הספר באופן תקין והוגן, וכי בהחלטות לדחות תלמידות אשר נבחנו לא נפלו ליקויים כלשהם.²⁸

• **נהלים לקבלת תלמידים ותלמידות לכיתה א' בבתי-הספר היסודיים**

כאמור, במסגרת אחת העתירות שהוגשו נגדו התחייב משרד החינוך לפרסם הנחיות לקבלת תלמידות גם בחינוך היסודי החרדי המוכר שאינו רשמי. במאי 2007 אומנם העבירה הלשכה המשפטית של משרד החינוך למרכז החינוך העצמאי הנחיות בתחום זה. להלן עיקריהן:²⁹

1. שאלוני קבלה – בשאלוני הקבלה לתלמידים ייכללו פרטים ביוגרפיים בלבד ;
2. תקנון בית-הספר – תקנון שאישר משרד החינוך ייתלה במקום בולט בעת ההרשמה במועדי הרישום למוסדות החינוך ;
3. מקורות המידע להחלטת בית-הספר – תהיה שקיפות מלאה בכל הקשור למקורות המידע שבין היתר על בסיסם מחליטים מוסדות החינוך בדבר קבלת תלמידים. אם ימצא בית-הספר כי בידיו מידע שעלול למנוע קבלת התלמיד, יוזמנו הורי התלמיד לבית-הספר והמידע ומקורותיו יובאו בפניהם כדי שיוכלו להגיב על כך ;
4. מתן זכות שימוע – החלטה בעניין קבלת תלמיד תתקבל רק לאחר שמיעת הורי התלמיד ;
5. מועד קבלת ההחלטה – ההחלטה בדבר קבלת תלמיד תתקבל לא יאוחר מ-15 במאי לפני כל שנת לימודים ; הודעות בנושא זה יישלחו לתלמידים לא יאוחר מ-31 במאי לפני כל שנת לימודים ;
6. זכות ערר – על החלטת בית-הספר תהיה להורים אפשרות לערער בפני ועדת ערר שתוקם לצורך זה ותפעל במשרד החינוך. בית-הספר יודיע להורים על זכותם זו ;
7. ועדת הערר – בוועדה שתפעל במשרד החינוך יהיו שלושה חברים ; יו"ר הוועדה יהיה מנהל האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי או סגנו, והחברים האחרים יהיו מפקח מהאגף לחינוך מוכר שאינו רשמי ומפקח מאחד המחוזות הגיאוגרפיים של משרד החינוך. ועדת הערר תדון בעררים בתוך 21 יום, ותוכל לזמן לשם כך את הורי התלמידים, את מנהלי בתי-הספר וכל אדם רלוונטי אחר. אם תמצא הוועדה כי יש מקום לקבל את הערר, היא תודיע זאת לבית-הספר ולהורי התלמיד, ובית-הספר יהיה מחויב לקלוט את התלמיד לרשימת ההמתנה (פירוט בנושא זה להלן). ועדת הערר תסיים את עבודתה ותודיע החלטותיה לא יאוחר מ-30 ביוני בכל שנה ;

²⁸ מרכז המחקר והמידע של הכנסת, נהלים לקבלת תלמידות למוסדות החינוך החרדי המוכר שאינו רשמי, כתב יובל וורגן, 22 באוקטובר 2006, באתר האינטרנט של הכנסת, <http://www.knesset.gov.il/mmm/data/docs/m01660.doc>.

²⁹ עו"ד מיכל חורין, סגנית היועצת המשפטית של משרד החינוך, מכתב בנושא הנחיות לקליטת תלמידים ותלמידות לכיתה א' בבתי-הספר היסודיים, נשלח לרב מאיר לוריא (ז"ל), המנהל הכללי דאז של מרכז החינוך העצמאי, 30 במאי 2007.

8. מכסה לערעורים – בית-הספר יודיע לתלמידים על קבלתם עד 31 במאי בכל שנה רק בהיקף של 90% ממספר המקומות הפנויים. 10% מהמקומות הפנויים ישמשו מכסת ערעורים לוועדת הערר. אם לא תנוצל מכסת הערעורים עד תומה על-ידי ועדת הערר יהיה בית-הספר רשאי להודיע לתלמידים שברשימת המתנה (ובמידת הצורך לתלמידים שעלו בהגרלה שנערכה לעניין זה) כי התקבלו לבית-הספר;

9. קבלה באמצעות הגרלה – אם ימצא כי מספר התלמידים שעומדים בקריטריונים לקבלה לבית-הספר גדול ממספר המקומות הפנויים, יערוך בית-הספר הגרלה לקביעת התלמידים שיתקבלו. תלמידים שלא יעלו בהגרלה זו יישארו ברשימת המתנה עד לסיום עבודתה של ועדת הערר;

10. רצף חינוכי – בית-ספר שנותן עדיפות לתלמידים המגיעים מגני-ילדים מסוימים, המהווים מבחינתו רצף חינוכי, יודיע על כך מראש, באופן מפורש, לפני מועדי ההרשמה ובמסגרת תקנון בית-הספר, בפירוט גני-הילדים הרלוונטיים;

11. הליכי קבלת התלמידים יהיו פתוחים בפני משרד החינוך ונציגיו, ומפקח מטעם משרד החינוך יהיה רשאי להיות נוכח כמשקיף בכל אחד מההליכים.

יש לציין כי על-פי המכתב שבו נמסרו הנחיות אלה למרכז החינוך העצמאי, תחולת ההנחיות נקבעה – במידת האפשר – החל בשנת הלימודים שבה נמסרו (סוף שנת הלימודים תשס"ז – 2006/07), לקראת שנת הלימודים תשס"ח – 2007/08.

בקרה ואכיפה

יש להבהיר כי מבחינת משרד החינוך, ההנחיות שפורטו לעיל בכל הקשור לקבלת תלמידים לבתי-הספר היסודיים והעל-יסודיים של החינוך העצמאי תקפות גם כיום.³⁰ זאת ועוד, לטענת משרד החינוך מתקיימת בקרה על יישום ההנחיות, גם אם לעתים חלקית ומדגמית (בעיקר בשל מחסור בנכוח-אדם, כפי שיפורט להלן).³¹ עם זאת, בתשובת מרכז החינוך העצמאי על שאלתנו בדבר עמדתו כלפי מדיניות משרד החינוך בכל הקשור לקבלת תלמידים בחינוך החרדי המוכר שאינו רשמי, ציינו ראשי החינוך העצמאי כי לא ידוע להם על מדיניות כלשהי של משרד החינוך בנושא קבלת תלמידים במוסדות של החינוך העצמאי.³²

נזכיר כי כאשר פורסמו הנחיות אלה לראשונה, הצהירו חלק מראשי החינוך העצמאי (וכן כמה מחברי הכנסת) בראיונות לכלי התקשורת כי הם דוחים אותן על הסף. הרב אברהם לייזרזון, יו"ר מרכז החינוך

³⁰ יצוין כי הנחיות אלה הועברו על-ידי שר החינוך וה"כ ג'דעון סער כנספח לתשובתו על פניית הה"כ חיים אמסלם מ-3 באוגוסט 2009 בנושא תנאי הקבלה לבתי-הספר במגזר החרדי, כלומר לקראת שנת הלימודים הנוכחית – תש"ע. גם לדברי עו"ד מיכל חורין, סגנית היועצת המשפטית של משרד החינוך הנחיות אלה עומדות בתוקף.

לדברי הגב' שוש איפרגן, סגנית מנהל האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי במשרד החינוך, בעניין ההנחיה בדבר פירוט הנימוקים לאי-קבלה התקבלה פשרה בין משרד החינוך לבין מרכז החינוך העצמאי, ולפיה הצגת הנימוקים תיעשה בפני כל הורה שידרוש זאת, כלומר באופן פרטני ולא באופן גורף. הגב' איפרגן ציינה גם כי יש אפשרות לערער בפני מרכז החינוך העצמאי לפני הערעור למשרד החינוך.

³¹ הגב' שוש איפרגן, סגנית מנהל האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי, שיחות טלפון, 22 ו-25 בפברואר 2010; עו"ד מיכל חורין, סגנית היועצת המשפטית של משרד החינוך, שיחת טלפון, 25 בפברואר 2010.

³² הרב אברהם יוסף לייזרזון, יושב-ראש החינוך העצמאי, והרב צבי בוימל, המשנה למנכ"ל החינוך העצמאי, מכתב, התקבל ב-24 בפברואר 2010.

העצמאי, צוטט כמי שאמר: "אנחנו דוחים את ההנחיות. מאז ממשלת בן-גוריון, לא היה כדבר הזה. כל הממשלות קיבלו את האוטונומיה החינוכית במוסדות שלנו, כולל סדרי הקבלה שמסורים רק לגדולי ישראל". חה"כ משה גפני צוטט כמי שאמר: "לא נציית. מצדנו שיסגרו את החינוך העצמאי ונהיה נטורי קרתא. יש פה מגמה מאוד פשוטה של הממשלה לחסל את החינוך החרדי, ולא ניתן לזה לקרות".³³

- **ערעורים על החלטות בתי-הספר –**

במסגרת הכנת מסמך זה פנינו אל משרד החינוך בבקשה לברר את תמונת המצב בכל הקשור לערעורים על החלטות בתי-הספר. לדברי הגב' שוש איפרגן, סגנית מנהל האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי, בשתי שנות הלימודים האחרונות (תשס"ט-תש"ע) זנה ועדת הערר לעניין קבלת תלמידים לחינוך העצמאי היסודי בשישה מקרים של אי-קבלה: שניים בשנת תשס"ט וארבעה בשנת תש"ע. טרם נמסר ממשרד החינוך המספר המדויק של הערעורים שהתקבלו מהשישה שהוגשו (בשלב זה נמסר רק כי חלק מהערעורים התקבלו ובחלק מהמקרים שובצו התלמידות בבתי-ספר חלופיים). הגב' איפרגן הדגישה כי ועדת הערר פועלת במקרה של תלונה מצד הורי התלמידים, ואינה יוזמת דיונים במקרים שבהם לא הוגש ערר, והוסיפה כי מערך הפיקוח על החינוך המוכר שאינו רשמי מוגבל מאוד בהיקפו, ולכן אין כיום אפשרות לערוך בדיקה שוטפת ומקיפה של כל תהליכי הרישום והקבלה בבתי-הספר החרדיים, אלא בדיקה אקראית ומדגמית בלבד (ראו הרחבה בנושא זה להלן).

יש לציין כי לדברי הגב' איפרגן, **גם בחינוך העל-יסודי החרדי יש אפשרות ערעור לוועדת ערר של משרד החינוך, אולם בשנתיים האחרונות לא הוגשה כל פנייה לוועדה זו.** נדגיש כי בהנחיות המקוריות של מפקחת האגף לבתי-הספר העל-יסודיים שפורטו לעיל לא צוין דבר קיומה של ועדת ערר במשרד החינוך, אך צוינה במפורש אפשרות הערעור על החלטות בית-הספר (ובהמשך צוין כי יש לשמור תיעוד של הערעורים, ומכך עשוי להשתמע כי הכוונה היא לערעור במסגרת בית-הספר בלבד). לעומת זאת, בהנחיות המופיעות כיום באתר האינטרנט של משרד החינוך אין כל הנחיה בדבר מתן אפשרות ערעור והודעה לתלמידות על אפשרות זו, אף שנראה כי מדובר באותו מכתב, שכן הוא נושא את אותו תאריך ואת אותו מספר סימוכין.³⁴

- **עריכת הגרלה במקרה של הרשמה מעבר למספר המקומות הפנויים –**

ביולי 2009 פנה חה"כ חיים אמסלם בשאלתא ישירה אל שר החינוך גדעון סער וביקש לקבל מידע על יישום ההנחיה בדבר קבלת תלמידים באמצעות הגרלה במקרה של הרשמה של תלמידים העומדים בדרישות הקבלה מעבר למספר המקומות הפנויים (הנחיה מס' 9 בנהלים לקבלת תלמידים ותלמידות לכיתה א').

בתשובת שר החינוך נכתב כי אין למשרד החינוך מידע על שימוש בשיטת ההגרלות, ועם זאת צוין בה כי "בבדיקה שנערכה עם הנהלת מרכז החינוך העצמאי נמסר למנהל האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי כי עד כה לא עלה צורך למצוא פתרון לקבלת תלמידות בדרך של הגרלה".

³³ יאיר אטינגר, "משרד החינוך יתערב במיון התלמידים בחינוך החרדי", **הארץ**, 4 ביוני 2007.

³⁴ אתר האינטרנט של משרד החינוך, נהלים וחוזרים, "הנחיות בנושא קבלה ורישום תלמידים לבתי-ספר המפוקחים על-ידי האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי", באתר האינטרנט, <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Owl/Hebrew/Nehalim/Naalim/HanchayotLerishum.htm> כניסה: 22 בפברואר 2010.

בהמשך חליפת המכתבים, ובניגוד לתשובת המשרד, הציג חה"כ אמסלם למשרד החינוך מידע שלפיו תלמידה חרדית ממוצא ספרדי קיבלה תשובה שלילית על בקשת ההרשמה שלה בנימוק שלא נותרו עוד מקומות להרשמה ובלא ציון כל סיבה אחרת של אי-התאמה. כלומר, על פניו, מדובר במקרה שבו לפי ההנחיות היתה אמורה להיערך הגרלה. השר השיב על מכתב זה כי מהבדיקה שערך עולה כי בעקבות הפנייה הוסדרה קבלת התלמידה ללימודים לשביעות רצון הצדדים. חה"כ אמסלם השיב לשר במכתב נוסף, שבו הדגיש כי אין מדובר במקרה בודד, אלא שיש בידו מידע אודות תלמידות רבות שנדחו בטענה של "חוסר מקום" בשנת הלימודים הנוכחית, ולפיכך נדרשת הגברה מיידית של הפיקוח על קבלת תלמידים בחינוך החרדי ואכיפה של יישום ההנחיות.³⁵

• היקף הפיקוח והבקרה על החינוך החרדי –

כאמור, משרד החינוך טוען כי הוא מפעיל בקרה על יישום ההנחיות במוסדות החינוך החרדי במסגרת משאבי הפיקוח המוגבלים שבידו. מנתונים עדכניים של האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי עולה כי **מצבת תקני הפיקוח על החינוך החרדי בשנת הלימודים הנוכחית היא כדלקמן:**

- חינוך קדם-יסודי: 3,922 כיתות גן – 4 תקני פיקוח;
- חינוך יסודי: 637 בתי-ספר – 4 תקני פיקוח;
- חינוך על-יסודי: 130 בתי-ספר – 1.5 תקני פיקוח;
- מוסדות חינוך תרבותיים ייחודיים: 251 מוסדות – 0.5 תקני פיקוח;
- חינוך מיוחד: 37 בתי-ספר, 249 כיתות מקדמות ו-306 גני-ילדים – 2 תקני פיקוח.

יש לציין כי משרד החינוך מקיים בשנה האחרונה עבודת מטה מקיפה בנושא הגדרת הפיקוח במגזר החרדי ותקונו, בסיוע יועץ חיצוני (ד"ר נרי הורוביץ). במקביל פנה משרד החינוך אל משרד האוצר בבקשה לקבל 15 תקנים נוספים לפיקוח במגזר החרדי, אשר יאוישו במהלך שנת 2010.³⁶ בנושא הגברת הפיקוח והבקרה על החינוך החרדי העל-יסודי יש לציין עוד כי בניגוד לחינוך היסודי, שבו בתי-הספר שייכים ישירות לרשת של מרכז החינוך העצמאי, בחינוך העל-יסודי רוב בתי-הספר הם בעלות פרטית ולעתים בזיקה עקיפה בלבד למרכז החינוך העצמאי, ולפיכך קשה יותר לאכוף עליהם החלטות באופן גורף.³⁷

אשר להיקף הפיקוח בפועל על נושא קבלת התלמידים בחינוך החרדי, נראה כי למשרד החינוך ידוע שהנחיותיו בנושא זה אינן מקוימות במלואן בכל אחד ואחד ממוסדות החינוך החרדי,

³⁵ מקור המידע: שאילתא ישירה מס' 101, של חה"כ חיים אמסלם, אל שר החינוך גדעון סער, 8 ביולי 2009, וכן חליפת מכתבים בין חה"כ אמסלם לבין שר החינוך ומנכ"ל משרד החינוך, ספטמבר, אוקטובר ונובמבר 2009.

יש לציין כי בספטמבר 2009 פנה חה"כ אמסלם בשאילתא ישירה אל שר החינוך גם בנושא ועדות הערר לעניין קבלת תלמידים לחינוך החרדי, אולם שאילתא זו טרם נענתה.

³⁶ מקור הנתונים: משרד החינוך, התייחסות הגב' מיכל כהן, סמנכ"לית בכירה למינהל ולמשאבי אנוש, ומר יהודה פינסקי, מנהל האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי (חינוך חרדי), לפנייתו של חה"כ יוחנן פלסנר אל חה"כ זבולון אורלב, יו"ר ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת, בנושא הפיקוח על לימודי הליבה במערכת החינוך החרדית, 26 בנובמבר 2009.

³⁷ הגב' שוש איפרגן, סגנית מנהל האגף לחינוך מוכר שאינו רשמי, שיחות טלפון, 22 ו-25 בפברואר 2010; עו"ד מיכל חורין, סגנית היועצת המשפטית של משרד החינוך, שיחת טלפון, 25 בפברואר 2010.

למשל בנושא ההגרלה שנזכר לעיל. עם זאת המשרד גורס כי מתקיימת בקרה מסוימת על יישום ההנחיות, ודוגמה לכך היא אישור התקנונים של בתי-הספר.³⁸

בנושא זה יש להזכיר כי בפנייה נוספת של הה"כ חיים אמסלם אל שר החינוך, מיוני 2009, התבקש משרד החינוך להעביר עותקים של תקנוני בתי-הספר שאושרו על-ידיו בהתאם להנחיות, ולהעלותם לאתר האינטרנט של המשרד, כדי שהורים המעוניינים לרשום את ילדיהם למוסד חינוך מסוים יוכלו לעיין בחופשיות בתקנונו. בתשובת השר, מאוגוסט 2009, צוין כי אין אפשרות להעביר העתקים של התקנונים שאושרו, כי בכל אחד מהמוסדות התקנון הוא שונה, ומזוהה עם אופיו וייחודו של בית-הספר. כמו כן צוין בתשובת השר כי "אין מקום להעלות את התקנונים לאתר האינטרנט של משרד החינוך", אך הודגש כי המשרד בדק את כל התקנונים והנחה את המוסדות לפרסמם בבית-הספר.³⁹

3.2. תגובות הגורמים הנוגעים בדבר

3.2.1. משרד החינוך

במסגרת הכנת המסמך פנינו אל משרד החינוך בבקשה שיציג את תמונת המצב הנוכחית הידועה לו ואת הצעדים הנוספים שבכוונתו לנקוט. להלן עיקרי תשובתו של ד"ר שמשון שושני, מנכ"ל משרד החינוך:⁴⁰

- ככלל, אפליה בקבלת תלמידים על רקע עדתי או על רקע אחר אסורה על-פי חוק, ולכן אין צורך בחקיקה חדשה או בדיון נוסף בנושא ההנחיות;
- מקרים של אי-קבלת תלמידים בחינוך החרדי מוסברים "על רקע של אורח חיים ותקנון הקבלה למוסד החינוכי" (לא ברור אם הכוונה היא להסבר של המשרד או להסברים המתקבלים מטעם המוסדות עצמם – י.ו.);
- משרד החינוך מטפל כיום בפנייה על אי-קבלת שלושה תלמידים ביישוב ביתר-עילית (לדברי ד"ר שושני, פנייה זו הגיעה אל משרד החינוך לפני כמה ימים) ובפנייה נוספת בעניינה של תלמידה אחת בבית-הספר "בית-יעקב" בבית-שמש;
- נוסף על כך יש טיפול של קצין ביקור סדיר של הרשות המקומית בנושא היעדרות תלמידות הכיתה החסידית בבית-הספר "בית-יעקב" בעמנואל מהלימודים. נושא זה נתון במעקב של בית-המשפט העליון, ומשרד החינוך מעביר לבית-המשפט עדכונים בעניינו;
- בכל מקרה של אפליה על רקע עדתי ישלול משרד החינוך את תקציבו ואת רשיונו של המוסד החינוכי.

נוסף על תשובת מנכ"ל משרד החינוך על פנייתנו יש לציין כי לאחרונה השיב שר החינוך במליאת הכנסת על כמה שאילתות והצעות דחופות לסדר-היום בנושא אפליה עדתית בבתי-הספר. כך, בתשובה

³⁸ ש.ם.

³⁹ הה"כ חיים אמסלם, מכתב לשר החינוך גדעון סער בנושא תנאי קבלה לבתי-הספר במגזר החרדי, 30 ביוני 2009; תשובת השר לחה"כ אמסלם, 3 באוגוסט 2009.

⁴⁰ ד"ר שמשון שושני, מנכ"ל משרד החינוך, מכתב, 18 בפברואר 2010.

על שאילתא דחופה של חה"כ מאיר שטרית אמר השר כי הוא מתנגד לכל תופעה של אפליה על רקע עדתי, גזעני או אחר במערכת החינוך, וכי המשרד ינקוט אמצעים חריפים נגד כל מוסד שיפלה לרעה או יסרב לקבל תלמיד על בסיס גורמים אלה.

השר התייחס לכמה מקרים שעלו על סדר-היום הציבורי ואשר נזכרו גם במסמך זה, ובהם המקרים של בית-הספר היסודי בעמנואל ושל הסמינר בבני-ברק. לגבי בני-ברק ציין השר כי מדובר בבית-ספר שמספר התלמידות ששובצו בו גדול מאוד ועקב כך לומדות בו 41–46 תלמידות בכל כיתה. עם זאת הודיע השר כי ביקש לבחון את רשימת הבנות שהתקבלו מול רשימת הבנות שנדחו, וכי בבדיקה ראשונית עלה כי הרוב המכריע של הבנות שנדחו הן יוצאות עדות המזרח.

השר ציין עוד כי מפקחת של החינוך המוכר שאינו רשמי תיזום מהלך שיביא ליתר שקיפות בקריטריונים לקבלת תלמידות בכל הסמינרים.⁴¹ מדברי השר לא ברור אם הכוונה היא לחידוד ההנחיות הקיימות או להעברת הנחיות חדשות בנושא.

שבוע לאחר תשובתו על השאילתא של חה"כ שטרית השיב שר החינוך במליאת הכנסת גם על הצעה דחופה לסדר-היום של חה"כ ציפי חוטובלי בנושא זה. בין היתר הדגישה חה"כ חוטובלי כי גם מדיניות של "נפרד אבל שווה" אינה מדיניות שוויונית, וכי מדיניות כזאת פוגעת בזכות הקבוצה המופרדת לשוויון. בתשובתו פירט השר שוב את פעולות משרדו במקרים שעליהם נשאל (עמנואל ובני-ברק) וציין כי באופן כללי קיימות במערכת החינוך תופעות של גזענות בהיקף מטריד, וכי דרך לפני משרד החינוך בבואו לשרש תופעות אלה. השר ציין עוד כי למיטב הבנתו לא חסרים למשרדו כיום כלים משפטיים – חקיקה וחקיקת משנה – להתמודדות עם התופעות האמורות, ולכן נראה כי לא נדרשת פעולת חקיקה נוספת בנושא זה, אולם כל הצעה חדשה שתוגש תיבחן באופן ענייני.⁴²

3.2.2. מרכז החינוך העצמאי

במסגרת הכנת המסמך פנינו גם אל מרכז החינוך העצמאי בבקשה שיציג את תמונת המצב הנוכחית הידועה לו ואת השינויים הנדרשים לטעמו במדיניות קבלת התלמידים הנוכחית. להלן עיקרי תשובתו של מרכז החינוך העצמאי על פנייתנו:⁴³

- בחינוך העצמאי לא קיימת כל אפליה על רקע עדתי; מרכז החינוך העצמאי דוחה מכול וכול את "ההכפשות המאשימות אותנו כביכול באפליה הזאת";
- החינוך העצמאי קיים את פסק-הדין של בג"ץ בנושא עמנואל ככתבו וכלשונו, אם כי עדיין נותרו במקום בעיות חינוכיות המצפות לפתרון;
- למרכז החינוך העצמאי לא ידוע על מדיניות כלשהי של משרד החינוך בכל הקשור לקבלת תלמידים במוסדות של החינוך העצמאי.

כאמור, מרכז החינוך העצמאי דוחה על הסף כל טענה בדבר אפליה עדתית במוסדות החינוך שלו. יש להבהיר כי מתגובתו על העתירה שהוגשה לבג"ץ בנושא בית-הספר "בית-יעקב" בעמנואל ומהתייחסות נציגו לנושא האפליה העדתית בכלל בדיונים קודמים שנערכו בוועדת החינוך של הכנסת עולה כי **גוף זה**

⁴¹ דברי הכנסת, 6 בינואר 2010.

⁴² שם.

⁴³ הרב אברהם יוסף לייזרזון, יו"ר החינוך העצמאי, והרב צבי בוימל, המשנה למנכ"ל החינוך העצמאי, מכתב, התקבל ב-24 בפברואר 2010.

אינו מכחיש קיומם של מאפיינים הומוגניים באוכלוסייה של חלק ממוסדות החינוך שלו, אך הוא מדגיש כי בשום מקרה אין מדובר במיון על בסיס עדתי.

תחת זאת, נציגי החינוך העצמאי חוזרים ומדגישים כי בציבור החרדי יש חשיבות עליונה לשמירה על אורח החיים המסורתי בכל קהילה וקהילה, ובהתאם לכך נקבע תקנונו של כל בית-ספר, אשר מיועד לשקף את רמת הרוחניות הנדרשת מתלמידיו (במקרים רבים נהוג לכנות זאת "רוח בית-הספר"). כך, למשל, במקרה של בית-הספר "בית-יעקב" בעמנואל, עמדתו הנחרצת של מרכז החינוך העצמאי היתה כי אין מדובר כלל בעניין עדתי, אלא מדובר בהפרדה דתית – כלומר הפרדה בין קבוצות שרמת הדתיות שלהן שונה, המיועדת לטובת שתי הקבוצות, או לחלופין בהפרדה הנובעת מהחלוקה הטבעית של הציבור החרדי לזרמים שונים (כך, למשל, לשיטתו של מרכז החינוך העצמאי ברור כי במגמת לימודים המוגדרת "חסידית" יהיה רוב לתלמידות מהזרם החסידי-אשכנזי).⁴⁴ כאמור, בית-המשפט לא קיבל עמדה זו.

4. דיונים קודמים בוועדת החינוך של הכנסת

בכנסת ה-17 נערך בוועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת דיון שנושא: קריטריונים בקבלת תלמידות בחינוך החרדי. בישיבה זו הציג משרד החינוך את ההנחיות לקבלת תלמידים בבתי-הספר העל-יסודיים והודיע לוועדה כי בקרוב יפרסם הנחיות דומות לגבי בתי-הספר היסודיים. בסיכום הדיון קבע יו"ר הוועדה דאז, חה"כ מיכאל מלכיאור, כי הוועדה מבקשת ממשרד החינוך, בשיתוף מרכז החינוך העצמאי, לפרסם בהקדם את ההנחיות בכל הקשור לחינוך היסודי ולבדוק את התקנון של כל בית-ספר ובית-ספר, כדי לוודא שקבלת התלמידים נעשית בצורה תקינה ושקופה.⁴⁵

בכנסת הנוכחית (הכנסת ה-18) נערך ב-21 בדצמבר 2009 דיון בוועדת החינוך בנושא: הטענות לאפליה עדתית בעמנואל. בסיכום הדיון אמר יו"ר הוועדה, חה"כ זבולון אורלב: "קיבלתי בכאב רב את הידיעות כי חרף המאמצים נותרה אפליה בבית-הספר החרדי סמינר 'בית-יעקב' בעמנואל, אפליה שלא מתאימה לרוח היהדות. לפי בג"ץ כל תלמיד רשאי ללמוד בכל כיתה שיחפוץ, ויש לקיים החלטה זו. כיוון שבג"ץ עומד לקיים בקרוב דיון נוסף בסוגיה, הוועדה סבורה שאין רשות אחת נוגעת ברעותה, והיא נמנעת מהתערבות. הוועדה מבקשת ממנכ"ל משרד החינוך להמשיך לעקוב אחר יישום פסק בג"ץ במלואו".

⁴⁴ מרכז החינוך העצמאי הסתמך בטענותיו בין היתר על חוות דעתו של עו"ד מרדכי בס, אשר מונה על-ידי מנכ"לית משרד החינוך לבחון את המצב בעמנואל וקבע (כפי שנוכר לעיל) כי ההפרדה שנקטה בבית-הספר לא היתה על רקע עדתי.

יש לציין כי בדוח בדיקה אחר שהגישה ועדה בראשות עו"ד מרדכי בס למשרד החינוך, בדצמבר 2008, בעניין שילובם של תלמידים יוצאי אתיופיה במערכת החינוך בפתח-תקווה, נכתב כדלקמן: "לדעת הוועדה, סירוב של בית-ספר לקלוט ילדים עולי אתיופיה בשיעור שיהיה בו כדי לתאום את חלקו היחסי של בית-הספר בכלל המערכת, גם אם בית-הספר מנסה לנמקו בתירוצים מתירוצים שונים, כגון היעדר רמה דתית מספקת או אחרים, אין בו, לאמיתו של דבר, אלא אפליה מטעמים עדתיים, מטעמים של רקע חברתי-כלכלי, בין של הילד ובין של הוריו, כלשון סעיף 5 לחוק זכויות התלמיד" (ההדגשה אינה במקור).

⁴⁵ פרוטוקול מס' 66 של ישיבת ועדת החינוך, התרבות והספורט של הכנסת ה-17, 23 באוקטובר 2006.

5. נקודות נוספות לדיון ולמעקב

☒ עריכת בקרה מקיפה והגברת שקיפות המידע –

למשרד החינוך אין כיום בסיס נתונים מקיף על החינוך המוכר שאינו רשמי אשר מאפשר לו לבחון את נתוני הנרשמים והמתקבלים בכל מוסד חינוך ולוודא שהרישום והקבלה של תלמידים נעשים בהתאם להנחיות המפורטות של המשרד ובהתאם לתקנון מאושר.

ועדת החינוך של הכנסת כבר עמדה בעבר על החשיבות של עריכת בקרה מקיפה זו ושל הצגת הנתונים בשקיפות כדי שיוסר החשש של אפליה עדתית במקרים שונים, גם לנוכח היקפו המצומצם מאוד של מערך הפיקוח על מוסדות חינוך אלה, המתקצב כיום במשרד החינוך. נדמה כי במצב העניינים המוצג במסמך זה מתחדדת החשיבות של בדיקה מעמיקה של הנושא בכללותו, על-ידי משרד החינוך או על-ידי רשות מוסמכת אחרת.

☒ בהקשר של היעדר בסיס נתונים מקיף נציין כי מבירור שערכנו עם הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה במסגרת הכנת מסמך זה עולה כי אם תתבקש תוכל הלשכה לתכנן מחקר מיוחד לבדיקת מוצאם של התלמידים, על-פי פיקוח (ממלכתי/ממלכתי-דתי/חרדי, ובתוך הפיקוח החרדי – על-פי חלוקה בין מרכז החינוך העצמאי למעיין החינוך התורני) ועל-פי ארץ לידת הסב.⁴⁶ כך, בהנחה שבמקרים רבים בציבור החרדי לא היו נישואים בין בני עדות שונות בין דור הסב לדור הנוכחי, יהיה אפשר לקבל פילוח מייצג למדי של המוצא העדתי.⁴⁷ יש לציין כי ממצאי מחקר כזה, גם אם תימצא בהם הומוגניות באוכלוסיות התלמידים במוסדות השונים, לא יהיה בהם כשלעצמם כדי להעיד על אפליה. עם זאת, יתכן כי הממצאים יוכלו להיות חלק ממערך הבקרה המקיף שנוכח לעיל.

☒ הורים לתלמידות ממוצא מזרחי אשר נדחו על-ידי מוסדות חינוך שביקשו ללמוד בהם טוענים כי יש חשש שגם כאשר המיון נעשה לכאורה על-פי היכולת הלימודית בלבד, על בסיס מבחני הכניסה, מדובר באמצעי שעשוי לשמש לאפליה על רקע עדתי, מאחר שאין כל בקרה חיצונית על הבדלים באופן הבדיקה והניקוד של מבחני הכניסה בין מוסד למוסד ובין בנות שונות באותו מוסד.⁴⁸ יש לציין כי בעבר גובשה בעיריית ירושלים יוזמה לעריכת מבחן כניסה אחיד לסמינרים החרדיים, שיחובר ויבדק בידי גוף חיצוני מוסכם (מכון סאלד).⁴⁹ ככל הידוע לנו, יוזמה זו טרם הגיעה לכלל מימוש בתהליך הקבלה לסמינרים בירושלים.

☒ בדיונים קודמים שנערכו בוועדת החינוך של הכנסת הועלתה האפשרות שיוקם מעין "בית-דין" רבני מיוחד לענייני חינוך, שהרכבו יהיה מקובל על כלל הזרמים בציבור החרדי, והוא ידון בכל תלונה בנושא קבלת תלמידים ותלמידות בחינוך החרדי בארץ. הצעה זו הועלתה לנוכח הנטייה של הציבור החרדי, שהוזכרה לעיל, להעדיף הכרעות המתקבלות בתוך הציבור עצמו ולא על-ידי גורמים חיצוניים. עד כה לא ידוע על התקדמות ניכרת בהוצאת אפשרות זו לפועל.

⁴⁶ הנחת העבודה היא כי כיום הרוב המכריע של הורי התלמידים נולדו בישראל, ולכן אין אפשרות להסיק מכך על מוצאם, ולשם כך יש לנסות לבדוק את ארץ המוצא בדור הקודם.

⁴⁷ מר יוסי גידיניאן, ראש תחום חינוך והשכלה בלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שיחת טלפון, 24 בפברואר 2010.

⁴⁸ ראיונות עם מר יואב ללום, יו"ר עמותת "נוער כהלכה"; ראיונות מוקלטים עם הורי התלמידים שהתקבלו מכתב החינוך של "קול ישראל", מר איתם לחובר, מתוך סדרת תחקירים ששודרה ברשת ב', וראיונות עם הורי התלמידים במשכן הכנסת (בנוכחות כותב מסמך זה) ב-25 בפברואר 2010.

⁴⁹ יאיר אטינגר, "האם מבחן אחיד לתלמידות אשכנזיות ומזרחיות ימנע אפליה במוסדות חינוך?", הארץ, 11 במרס 2007.

ⓧ נדמה כי הנושא של מיון תלמידים או של הפרדה בלימודים על-פי רמת דתיות של תת-זרמים שונים בתוך אותו זרם חינוכי (כלומר בתוך בית-ספר ממעמד משפטי מסוים) טרם נדון לעומק בקרב מקבלי ההחלטות. מובן שיש קושי אובייקטיבי בכימות או במדידה של מאפיינים המוגדרים "רוח בית-הספר", "רמה דתית" או "רמה רוחנית". עם זאת, כיוון שמונחים אלה משמשים לעתים קרובות במוסדות החינוך המוכר שאינו רשמי, מוצע לשקול כי משרד החינוך, בשיתוף כלל הגורמים הנוגעים בדבר, יערוך דיון מעמיק בנושא זה ובו יבחן בין היתר את הצורך בגיבוש הגדרות מתאימות בחקיקה או בהנחיות המשרד.⁵⁰

⁵⁰ בנושא זה ראוי להזכיר פסק-דין שניתן לאחרונה בעתירה לבג"ץ לחייב את משרד החינוך לממן הסעות לבית-ספר של תת-זרם מסוים. עתירה זו נדחתה.

בפסק-הדין נכתב בין היתר כי: "[...] כשם שאין תלמידי החינוך הרשמי זכאים למימון הסעה לבית-ספר מוכר שאינו רשמי או בית-ספר רשמי בעל אוריינטציה ייחודית שאינו הקרוב ביותר לביתם, כי אם רק לבית-הספר הממלכתי הקרוב לביתם, כך גם לא ניתן לקבוע זכאות לתלמידי החינוך החרדי למימון הסעה לבית-הספר המשותף לתת-זרם ברשת, כי אם לבית-הספר של הרשת הקרוב ביותר לביתם. ...

ברי אפוא כי לא ניתן לאפשר ללא גבול פיצול לתת-זרמים, מעבר להכרה בפיצול לשתי הרשתות ובפיצול למוסדות נפרדים (בניס/בנות).. חוק יסודות התקציב הכיר בפיצול לשתי הרשתות והעותר לא הראה בסיס בדין המתיר **פיצול נוסף, בין בתי-ספר בעלי אופי חרדי שמרני ובתי-ספר בעלי אופי חרדי שמרני יותר**, כטענתנו" (ההדגשה אינה במקור).

בג"ץ 10749/08, מרכז מעיין החינוך התורני בארץ-ישראל נגד משרד החינוך, 30 בדצמבר 2009.

